

FILOZOFSKI FAKULTET U RIJECI
SVEUČILIŠTE U RIJECI
SVEUČILIŠNA AVENIJA 4, 51 000 RIJEKA
ODSJEK ZA FILOZOFIJU

ODNOS PREMA RAZLIČITIM KULTURAMA U KONTEKSTU IMIGRACIJE

(seminarski rad)

Studentica: Lidija Balog

Akadska godina: 2018./2019.

Studij: 2. DS filozofije i povijesti umjetnosti

Kolegij: Filozofija politike

Nositelj kolegija: doc. dr. sc. Neven Petrović

Suradnik na kolegiju: doc. dr. sc. Ivan Cerovac, doc. dr. sc. Nebojša Zelić

U Rijeci, srpanj 2019.

Sadržaj

Sažetak	3
1. Uvod.....	4
2. Očuvanje nacionalne kulture.....	5
3. Patriotizam	12
4. Zaključak.....	17
5. Popis literature	18

Sažetak

U seminarskom radu bavit ću se pitanjem odnosa prema kulturama koje su drugačije od naše matične kulture te pitanjem patriotizma u vrijeme izbjegličke krize koja je zahvatila Europu slovećitako najintenzivnijom krizom takve vrste zabilježene u povijesti od Drugog svjetskog rata. Zapanjujući su podaci o broju pristiglih izbjeglica, a još i više koliko je ljudskih bića poginulo zbog intencije o pronalasku boljih životnih prilika. Na koji način države reagiraju na izbjeglice te kako kontroliraju granice, razmotrit ću u nastavku.

U uvodnom dijelu ću dati širi okvir i pregled poimanja kulture i izbjeglica te dva općeprihvaćena načina za rješavanje problema izbjeglištva. Nadalje ću predstaviti viđenje odnosa prema kulturama izbjeglica te opisati na koji način oni predstavljaju prijetnju za našu vlastitu kulturu i predstavljaju li je uopće osvrćući se na argumente Davida Millera. Pri tome ću razmotriti ukoliko je to valjan argument ili sadrži niz manjkavosti. Naposljetku ću elaborirati pogled na patriotizam te razmotriti njegove dobre i loše aspekte kroz teoriju Marthe Nussbaum pri čemu ću apstrahirati uključivanje vizualne umjetnosti u Hrvatskoj o izbjeglištvukako bismo razvili sposobnost za razumijevanje drugačijih kultura kroz imaginaciju i empatiju.

Ključne riječi: kultura, umjetnost, patriotizam, David Miller, liberalni nacionalizam, Martha Nussbaum, imigracija...

1. Uvod

Iako postoje različite definicije kulture, možemo reći da je općeprihvaćeno da kultura dolazi od latinske riječi *cultus* što znači obožavanje i riječi *colere* što znači brinuti se, obrađivati zemlju. Kultura je sve ono što je čovjek ostvario i prihvatio kao svoje vrijednosne orijentire. Kultura se očituje kroz institucionalizirana pravila regulirana zakonima društvene zajednice, a njezina funkcija je održavanje i kontinuitet određenog načina života te prevladavajućih nazora i vjerovanja.¹ Isto tako postoje dva različita razumijevanja kulture – opća kultura i javna kultura, a njihovo značenje moramo pobliže odrediti budući da će nam u svrhu ovog seminarskog rada biti važna javna kultura. Opća kultura je referenca na tradicije, običaje, ponašanje, ideje, vrijednosti i artefakte, dok je javna kultura jednostavnija, a nju definira Will Kymlicka nazivajući je *socijetalnom kulturom*, kao „teritorijalno koncentriranu kulturu, usredotočenu na zajednički jezik koji se koristi u širokom rasponu društvenih institucija, u javnom i privatnom životu.“² Pri tome je bitno napomenuti da su javne kulture unutar suvremene države pluralističke u smislu da se zahtijeva tolerantno ponašanje prema različitim kulturnim praksama te se u tom smislu različitost kultura smatra kao kulturno bogatstvo. S druge strane, David Miller razlikuje privatnu i javnu kulturu. Pod privatnom kulturom smatra sve ono kako se osoba odijeva, što jede, kako provodi svoje osobne odnose, koju religiju prihvaća, koje oblike umjetnosti i glazbe doživljava. Pod javnom kulturom Miller smatra zajednički skup uvjerenja koja šire društvo treba slijediti – što obuhvaća ponašanje na javnim prostorima, politički sustav, ciljeve društva itd.³ Isto tako, Alex Sager prvotno u raspravi o kulturi govori o socijetalnoj kulturi, a kasnije kada zaključuje da ne postoji prijetnja socijetalnoj i općoj kulturi, govori jasno je da privatna kultura može utjecati na javnu, no fokus seminarskog rada će biti na javnoj kulturi. U kontekstu imigracijske krize kao problem u smislu kulture percipira se činjenica da su imigranti ponajprije pripadnici drugačije kulture te da oni svojim dolaskom ugrožavaju našu kulturu. U tom smislu zanima nas kakav odnos trebamo uspostaviti između postojeće kulture i kulture imigranata. Je li naša kultura uopće ugrožena dolaskom imigranata? Ako je ugrožena, kako je zaštititi? Kako se trebamo postaviti prema kulturi imigranata? Trebamo li u svrhu toga ostaviti otvorene granice ili pak granice trebamo zatvoriti?

¹ Kultura U: <http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search> (pristupljeno: 16. srpnja 2019.)

² Sager (2016.), str. 71.

³ Miller (2016.), str. 67.

Europa u posljednjih nekoliko godina svjedoči o rekordnoj razini dolaska imigranata. Imigranti su zapravo zajednica koja fizički boravi u novoj zemlji, ali su kulturno vezani za svoju matičnu državu, a izbjeglice možemo promatrati u kontekstu imigracije i migracije. Migracija je širi pojam koji u sebi obuhvaća emigraciju i imigraciju. Izbjeglice emigriraju iz svoje države i imigriraju u neku drugu državu, a pojam opisuje osobu koja bježi iz svoje države zbog straha od progona. U nastavku seminara ću koristiti pojam imigranata uključujući u sebi i pojam izbjeglice. Njihovo useljavanje ili općenito prelazak u drugu državu dijelom mijenja kulturu države koja ih prima ili kroz koju prolaze. Često se imigranti označavaju terminom drugosti što je termin koji se upotrebljava za kulturne razlike koje su temelj identifikacijskog procesa. Imigracija stoga često izaziva zabrinutost oko velikog broja imigranata koji ulaze u države, a građani država domaćina (primatelja) boje se kako će to negativno utjecati na njihove postojeće kulturne aspekte. Često se za ovaj problem nude dva rješenja. Prvo rješenje jest da bi se imigranti trebali prilagoditi nacionalnoj kulturi države koja ih prima. Dakle, riječ je o asimilaciji u nacionalnu kulturu države koja ih prima. Drugo rješenje pak glasi da imigranti imaju dužnost usvojiti nacionalni identitet države koja ih prima, no uvjetno zadržati vlastite kulturne prakse.⁴ U drugom slučaju zato govorimo o integraciji. Države odlučuje tko će ući unutar njezinih granica i pod kojim uvjetima. U nastavku seminara razmotrit ću pitanje može li imigracija ugroziti kulturu, a taj argument često se u filozofiji politike postavlja protiv apsolutno otvorenih granica.

2. Očuvanje nacionalne kulture

U raspravi oko pitanja imigracije unutar filozofije politike pronalazimo liberalna gledišta u kojima se polazi od teze da se ljudskim bićima mora omogućiti izbor da žive dostojanstven život na određenom mjestu, a glavna ideja jest sloboda. No stvarnost često pokazuje drugačije prakse. Mnogi filozofi kažu kako trebaju postojati jasno određene granice, posebice oko pitanje imigracije jer postoji opasnost od društvene ili kulturne erozije. Imigracija i jest jedan od glavnih čimbenika za koji se smatra da pridonosi kulturnoj eroziji pa shodno tome rezultira zatvaranjem granica i ograničavanjem imigracije u svrhu zaštite kulture nacionalne države.

⁴ Wilcox (2004.), str. 559.

Često se takvo ograničavanje imigracije smatra nehumanim budući da je riječ o ljudskim bićima koja pokušavaju izbjeći ozbiljne prijetnje dostojanstvenom životu ljudskog bića te pokušavaju zaštititi sebe i svoje obitelji. Kada govorimo o imigraciji, upravo i govorimo o pravu na slobodu kretanja koje bi trebalo omogućiti da se izbjegnu progoni, glad i druge prijetnje ljudskom životu. Sloboda kretanja bi se ujedno trebala i zaštititi s obzirom na to da ljudska bića mogu birati različite životne opcije na različitim mjestima. Općenito se smatra da bi izbjeglicama trebalo osigurati barem minimum (hrana, sklonište, higijenski i zdravstveni minimum) jer im je bijeg iz matične zemlje jedina opcija.⁵ Izbjeglance i imigranti imaju svoje razloge kako bi ih se pustilo u druge države, a svaka država, želeći zaštititi svoje interese i građanstvo želi to kontrolirati te nudi svoje razloge kao opravdanje ograničenja ili pak u konačnici zatvaranja granica.

Liberalni nacionalisti smatraju kako je cilj države zaštita postojeće nacionalne kulture i pri tome zahtijevaju od imigranata da se akulturiraju, odnosno asimiliraju. Akulturacija je „proces usvajanja i definiranja kulturnih praksi društva koje prima imigrante te napuštanja bilo kojeg aspekta vlastite kulture koja je u sukobu s nacionalnim praksama, barem u javnim sferama.“⁶Jednostavnije, proces akulturacije jest gubljenje kulturnog identiteta pod dominantnim utjecajem druge kulture. Primjer na koje bi se akulturacija mogla odnositi su jezik, moralne vrijednosti i prakse, usvajanje tradicije, društvenih običaja i općeg načina života. U krajnosti bi to podrazumijevalo i obraćenje i na nacionalnu religiju, no to je preambiciozna postavka.⁷David Miller, jedan od zastupnika liberalnog nacionalističkog stajališta, iznio je argument u prilog restriktivnih imigracijskih politika, kojim nastoji pokazati kako države u principu imaju pravo ograničiti imigraciju i napraviti takve politike prihvata imigranata koje će odgovarati njihovim nacionalnim interesima. Jedan od važnih aspekata u filozofiji politike jest zabrinutost oko problema nacionalnosti pa shodno tome, David Miller dopušta ograničenje imigracije i daje argument za kontrolu otvorenih granica. David Miller daje dva razloga za ograničenje imigracije. Onaj argument koji će nama biti važan u kontekstu ove rasprave odnosi se na očuvanje nacionalne kulture. Čak i filozof Will Kymlicka kaže: „otvorene granice bi povećale vjerojatnost da će narodna zajednica biti preplavljena od strane doseljenika iz drugih kultura te da neće moći osigurati svoj opstanak kao zasebna nacionalna kultura.“⁸ Ideja na kojoj počiva argumentacija jest da ukoliko bi granice bile otvorene, to bi

⁵Cohen i Wellman (2005.), str. 193.-194.

⁶ Wilcox (2004.), str. 563.

⁷ Wilcox (2004.), str. 563.

⁸ Sager (2016.), str. 72.

privuklo siromašne imigrante u države koje su razvijenije. Ukoliko bi takva imigracije bila dovoljno masivna i homogena, ona bi mogla kompletno promijeniti kulturu. Dakle, sam problem je kvantitativan. Javnu kulturu ne ugrožava kultura pojedinog imigranta, već je njihov broj ono što dovodi do prijetnje da se kultura izmijeni.⁹ Koliko je vjerojatno da će se imigranti formirati u samostalne skupine i izolirati od ostatka društva te kakve su tada posljedice za kulturu? To je teško ostvarivo budući da velik broj imigranata zaista želi raditi, učiti i biti dobri građani te živjeti dostojanstven život koji im je onemogućen u državi iz koje emigriraju.

David Miller daje primjer jezika i objašnjava kako je u mnogim državama danas nacionalni jezik pod pritiskom engleskog jezika. Postoji li opasnost da će nacionalni jezik odumrijeti za nekoliko generacija? Kada bi se to dogodilo, jedan od simbola i obilježja određene kulturne zajednice bi nestao. Zato država mora osigurati da se nacionalni jezik koristi u školama i medijima te ograničiti izloženost stranim jezicima.¹⁰ Može li se ova analogija održati i na slučaju s imigrantima? Pri tome smatram da jezik nije nešto što bi moglo biti ugroženo u kontekstu imigracije. Eventualno bi jezik mogao biti ugrožen ukoliko stanovništvo države brojem nadmaše imigranti, a za to su šanse izuzetno male. Imigranti će ući u države s vlastitim kulturnim vrijednostima što uključuje i društvene i političke vrijednosti koje se znatno razlikuju od kulture zajednice u koju ulaze. Isto tako, imigranti koji ulaze u države, kao rezultat života u toj kulturnoj zajednici će prihvatiti i usvojiti dio postojeće kulture i tako barem dijelom promijeniti vlastite vrijednosti u tom procesu. Konačno, sama njihova prisutnost u državi će na različite načine promijeniti javnu kulturu.¹¹ Javna kultura definira se kao „skup ideja o karakteru zajednice koje pomažu u određivanju kolektivne odgovornosti. Javna kultura može poslužiti kao izvor ideja koje se onda mogu upotrijebiti za opravdanje ili kritiziranje politike određene vlade, a obveze koje proizlaze iz nje mogu se preoblikovati tokom vremena.“¹² Kao što je to već spomenuto, Miller pod javnom kulturom smatra zajednički skup uvjerenja koja šire društvo treba slijediti – što obuhvaća ponašanje na javnim prostorima, politički sustav, ciljeve društva itd.¹³ Javna kultura nam ja bitna upravo zbog osjećaja zajedništva koje onda može generirati kolektivne odgovornosti (poput primjerice, imaju li nacije odgovornost da pomognu imigrantima).

⁹ Sager (2016.), str. 72.

¹⁰ Miller u Cohen i Wellman (2005.), str. 203.

¹¹ Miller u Cohen i Wellman (2005.), str. 202.

¹² Miller (1995.), str. 68.-70.

¹³ Miller (2016.), str. 67.

Miller smatra da integracija koja je u principu politička i društvena treba uključivati i aspekt kulture. Ujedno, kulturna integracija, koja je drugo rješenje po pitanju imigracije, vrlo je upitna budući da država nema pravo prisiliti imigrante da se kulturno integriraju. To prvotno uključuje prisiljavanje imigranata da napuste svoju kulturu kako bi se prilagodili tuđoj što je protivno liberalnim principima, a isto tako to je nepotrebno budući da će se imigranti integrirati građanski i društveno i to će stvoriti veze za izbjegavanje sukoba. U konačnici, kultura imigranata će se mijenjati tijekom vremena jer se oni prilagođavaju novom okruženju, ali nema potrebe da se država upliće kako bi usmjerila ili ubrzala proces. Isto tako kultura države se podupire raznim institucijama tako da imigranti nemaju prevelik utjecaj.¹⁴ Ipak nedvojbeno je da će se kultura promijeniti u barem nekim aspektima, a kulturna integracija će olakšati onu društvenu. Misao je da imigranti ne bi trebali biti u nepovoljnom položaju na temelju njihovog članstva u novoj državi, a kultura koja prima imigrante trebala bi se prilagoditi. Na ovoj razini Miller povlači granicu između javne i privatne kulture – javna kultura je izražena jezikom, simbolima i institucijama koje su zajedničko vlasništvo, ali mora se osigurati i prostor za privatnu kulturu obilježenu religijom, kuhinjom, umjetnosti, literaturom kako bi se ostvarila ravnopravnost.¹⁵ Imigrant mora prihvatiti, razumijeti, poštovati i prepoznati značaj javne kulture društva koje ga je primilo, ali u isto vrijeme treba biti saslušan i shvaćen ozbiljno kada se radi o njegovoj kulturi. Također može očekivati da privatna kultura imigranta bude prilagođena (primjerice, osoba se može odijevati u skladu sa svojom religijom, ali ne može zahtijevati od većinske kulture katoličanstva da ukloni njezine simbole. Isto tako mogu stvarati svoja mjesta za održavanje religijskih praksi, ali moraju poštovati karakter javnog prostora).¹⁶

David Miller kaže: „Države zahtijevaju zajedničku javnu kulturu koja djelomično čini politički identitet njihovih članova, a služi vrijednim funkcijama u podupiranju demokracije i drugih društvenih ciljeva.“¹⁷Shodno tome, Millerovo opravdanje ograničenja imigracije postaje nacionalističko budući da je samo polazište argumenta teza da će imigracija vjerojatno promijeniti javnu kulturu društva kojoj građani matične države nastoje osigurati kontinuitet i koju smatraju vrijednom te apeliraju na stabilnost ideala.¹⁸Ujedno, vidimo da se Millerov argument oslanja na instrumentalistički pristup prema kojem je kultura važna za nešto drugo – ona podupire političke ideale. Isto tako, nacionalna kultura je izvor identiteta građana te daje

¹⁴ Miller (2016.), str. 141.

¹⁵ Miller (2016.), str. 142.

¹⁶ Miller (2016.), str. 149.

¹⁷ Lægaard (2007.), str. 291.

¹⁸ Lægaard (2007.), str. 291.

građanima osjećaj pripadnosti, a i determinira izbore o tome kako živjeti ispravan i dostojanstven život. Miller i Kymlicka kažu kako kultura može biti normativno relevantna kao preduvjet za sposobnost pojedinca da vrši smislene izbore što je izuzetno važna ideja za liberalizam. Sada ću prikazati Millerov argument konteksta izbora te ću usputno objasniti koncept kulturnog samo-određenja. Ujedno, u kratkim crtama uputit ću na njihove probleme u kontekstu rasprave o imigraciji.

Razmotrimo sada argument. Millerov argument konteksta izbora glasi: Izbor je stvar odabira među dostupnim opcijama. Opcije su kulturno utvrđene jer je kultura ono što daje značenje određenim oblicima ponašanja. Dakle, liberali bi se trebali brinuti o sudbini kulturnih struktura.¹⁹

Argument je preuzet i razvijen iz problema starosjedioca i kulturnih manjina, gdje su članovi isključeni iz *mainstream* kulture i posljedično tome ne mogu zadržati tradicionalan način života. Ovim argumentom David Miller zapravo želi reći da imigraciju treba ograničiti u smislu zaštite javne kulture, no s druge strane daje razlog da svaka suvremena liberalna država mora posjedovati unutarnju kulturnu raznolikost. Tako na temelju ove tvrdnje Sune Lægaard u svom članku konstatira da takva „nacionalistička tvrdnja da svi članovi države trebaju biti pripadnici iste nacije postaje samo prihvatljiva ukoliko je nacionalna kultura otvorena i kompatibilna s kulturnom raznolikošću. Stoga javna kultura mora zadovoljavati uvjete da je nacionalizam liberalan i praktično izvediv.“²⁰ Zapravo stvarno pitanje glasi koliko imigracija utječe na javnu kulturu. Imigracija uvodi kulturne raznolikosti u kulturi kao cjelini, ali dijelom i u privatnoj sferi građana. Može li javna kultura koja uključuje politiku i jezik omogućiti smislene izbore s obzirom da zapravo opća kultura koja je definirana religijom, umjetnosti i slično ljudima oblikuje izbore? Činjenica da će imigracija ugroziti kulturu je malo vjerojatna, a dužnost građana je da se prilagode takvim okolnostima.²¹

Isto tako, u raspravi se dolazi do koncepta kulturnog i demokratskog samo-određenja. Kulturno samo-određenje je zapravo gledište koje apelira da kulturne zajednice imaju pravo i slobodu odrediti svoj kulturni karakter. S druge strane, demokratsko samo-određenje jest gledište da građani države mogu i trebaju odlučivati o tome tko bi trebao biti primljen u njihovu državu uzimajući u obzir mogućnost da će imigranti u dogledno vrijeme postati

¹⁹ Lægaard (2007.), str. 293.

²⁰ Lægaard (2007.), str. 292.-293.

²¹ Lægaard (2007.), str. 293.

aktivni građani države.²² Bitna ideja je da građani određene države mogu ograničiti imigraciju u svrhu zaštite svoje nacionalne kulture – dakle, gledište je nacionalističko. Sune Lægaard kaže:

Argument treba (a) osigurati kriterije za individualizaciju relevantne vrste kulturnih zajednica kao takvih, (b) napraviti vjerojatan slučaj da takve zajednice imaju pravo na kulturno samoopredjeljenje neovisno o tome ukoliko oni kontroliraju i više ili manje koegzistiraju s državom i posljednje, (c) objašnjavaju kako se takvo pravo može prenijeti na države da imaju pravo ograničiti imigraciju u skladu sa samosviješću zajednice. (Lægaard 2007:294.)

Ovaj argument se suočava s problemom između definiranja kulturne zajednice bez pozivanja na državu te potrebe da se daje opravdan razlog zašto se pravo tih kulturnih zajednica može pretvoriti u pravo za ograničenje imigracije. Takva zajednica će teško ispuniti sve gore navedene uvjete (osobito je teško istovremeno ispuniti uvjet (a) i uvjet (c)) pa stoga naposljetku neće biti utvrđeno da država ima pravo ograničiti imigraciju zbog očuvanja karaktera nacije i njezine kulture.²³

Kako bi „imigracija izravno utjecala na izvedivost i stabilnost političkih idela, ona mora generirati dovoljan broj nedovoljno integriranih i akulturiranih imigranata koji prelaze kapacitete socijalnih usluga ili ometaju demokratski proces.“²⁴ Joseph Carens također prihvaća pravo na zaštitu kulture te stoga sugerira da postoji preliminarni slučaj za isključivanje zbog očuvanja kulturne tradicije i načina života.²⁵ Henry Sidgwick smatra da države imaju dobar razlog da budu selektivne u tome koga puštaju unutar svojih granica jer „vladina funkcija promicanja moralne i intelektualne kulture bi mogla biti beznadno teška zbog konstantnog utjecaja stranih imigranata s različitim moralnim navikama i vjerskim tradicijama.“²⁶ Ulazak imigranata u državu će vjerojatno promijeniti javnu kulturu, no nekako se čini kako države nemaju sasvim opravdani razlog ograničiti imigraciju samo isključivo na toj osnovi. Eventualno države mogu reći da može doći do kulturnog sloma ukoliko previše ljudi dođe u kratkom roku i tada ograničiti imigraciju, no dok se održava postojeća javna kultura, ne bi trebalo biti važno da se njezin karakter mijenja kao rezultat prihvaćanja ljudi s drugačijim

²² Lægaard (2007.), str. 293.

²³ Lægaard (2007.), str. 294.

²⁴ Lægaard (2007.), str. 292.

²⁵ Sager (2016.), str. 69.

²⁶ Miller (2016.), str. 5.

kulturnim vrijednostima.²⁷ Kulture se smatraju vrijednima ukoliko se razvijaju i prilagođavaju novim okolnostima. Ovakva teza je partikularistička te ovisi o tome koliko je teško stvoriti sinergiju između javne kulture koja je postojeća i održavana i novih kulturnih vrijednosti. David Miller kaže kako je većina liberalnih demokracija sada multikulturalna što dobiva oznaku kulturnog bogatstva. No kad društvo postane previše kulturno raznoliko, postoji potreba za ujedinjenom javnom kulturom. „Stoga se mora napraviti politička prosudba o razmjeru i vrsti imigracije koja će obogatiti, a ne dislocirati postojeću javnu kulturu.“²⁸ Ograničavanje imigracije na temelju održavanja kulturnog kontinuiteta države koja prima imigrante značilo bi rasnu predrasudu. Odnosno, ukoliko gledamo povijesno, uvidjet ćemo stanovitu brigu za zaštitu kulture, a kao problem javlja se prikriveni rasizam. Sager kaže: „Kultura', u onome što se ponekad naziva demokratskim rasizmom, postala je sinonim za rasku.“²⁹ Kao primjer za ilustraciju ove tvrdnje, Sager navodi zemlje poput Kanade, SAD-a i Australije koje su tijekom 20. stoljeća isključivale mogućnost ulaska azijskih i crnačkih imigranata unutar njihovih granica upravo koristeći kulturu kao opravdanje za takve postupke. Zapravo kada su te zemlje govorile o imigraciji, imale su cilj privući isključivo europske imigrante bijele rase.³⁰ Možemo reći da je važno održavati postojeću kulturu, no još je važnije usvojiti korisne aspekte drugačije kulture pri čemu se ujedno i razvijaju dobre osobine karaktera poput tolerancije, razvijanja prijateljskih osjećaja. Možda možemo nešto naučiti od drugačijih kultura, doći do novih spoznaja. Useljenička kultura može izazvati pozitivne kulturne promjene i poboljšati životni standard ljudi, no naravno treba je i kontrolirati kako ne bi došlo do negativnih posljedica. U konačnici, vidimo da je pravo na zaštitu kulture slabo opravdanje za ograničavanje, kontrolu i pak potpuno zatvaranje granica. U idućem poglavlju fokusirat ću se na pitanje patriotizma koji je često izvor loših emocija prema narodima drugačijih kultura. Stoga ću patriotizam promatrati u kontekstu kulture imigranata. Često svoju kulturu i naciju smatramo superiornima u odnosu na ostale i smatramo kako bi prodor imigranata ugrozio naše vlastite vrijednosti. Naravno, patriotizam je važan u određenim aspektima poput ljubavi i brige za vlastitu kulturu, no smatram kako netolerancija i neuvažavanje drugačijih nacija zapravo donose niz negativnih posljedica te je patriotizmu stoga potrebno pristupiti s oprezom.

²⁷ Cohen i Wellman (2005.), str. 202.

²⁸ Cohen i Wellman (2005.), str. 203.

²⁹ Sager (2016.), str. 78.

³⁰ Sager (2016.), str. 78

3. Patriotizam

Jedno od pitanja kojima se Martha Nussbaum bavi jest kako oblikovati emocije koje građani osjećaju prema svojoj naciji i na koji način umjetnost može uspostaviti ravnotežu između određenih emocija pojedinaca i općeg suosjećanja, pravednosti nacije.³¹ Martha Nussbaum kaže: „Dobre javne emocije utjelovljuju opća načela, ali ih oblače u odjeću konkretne narativne povijesti.“³² Stoga će u ovom dijelu fokus biti na vizualnoj umjetnosti koja se ponajprije usredotočuje na pitanje imigracije u Hrvatskoj. No prije negoli krenemo s konkretnim primjerima, kratko ću se osvrnuti na patriotizam koji je usko povezan s ovim pitanjem.

Patriotizam označava ljubav prema domovini, a definira se kao „snažan osjećaj koji naciju uzima kao svoj objekt. To je oblik ljubavi i stoga se razlikuje od jednostavnog odobravanja, predanosti ili prihvaćanja načela. Ta ljubav uključuje osjećaj da je nacija naša vlastita, a njezini rituali obično se odnose na tu idjeu.“³³ Martha Nussbaum opisuje patriotizam kao da se „suočava prema van, poziva na sebe, ponekad na dužnosti prema drugima, na potrebu da se žrtvuju za opće dobro... Jednako opasan, služi da definira naciju protiv svojih stranih suparnika i neprijatelja...“³⁴ Ernst Renan definira naciju kao „duhovni princip koji uključuje prošlost koja uključuje nacionalne uspomene i prednost budućnosti u kojoj se treba boriti radi zajedničkih ciljeva.“³⁵ U ovom kontekstu, stranim suparnicima i neprijateljima bi se mogli označiti upravo imigranti koje su u potrazi za boljim životnim prilikama. Patriotizam se ne definira uvijek u svojim pozitivnim konotacijama na što ukazuje i Daniel Burnham koji upozorava na „opasnost da će patriotizam kratkoročno spojiti kritične sposobnosti i potkopati društvenu racionalnost.“³⁶ Racionalnost općenito uvijek sadrži dozu skeptičnosti u kontekstu kada govorimo o patriotizmu težeći ideji da se trebamo usredotočiti na razvoj i gledati na budućnost države, a ne se osvrutati na prošle događaje koji su utjecali na našu sadašnju naciju. No s druge strane, ukoliko u potpunosti odbacimo patriotizam, ljudska bića će izgubiti uvid da patriotizam može biti od izuzetne važnosti, osobito kada uključuje žrtvu za više ciljeve i

³¹ Nussbaum (2013.), str. 203.

³² Nussbaum (2013.), str. 201.

³³ Nussbaum (2013.), str. 208.

³⁴ Nussbaum (2013.), str. 206.

³⁵ Nussbaum (2013.), str. 210.

³⁶ Nussbaum (2013.), str. 206.

empatiju za druge narode.³⁷ Često se patriotizam označava kao partikularistička teorija jer ovisi o pojedincima i njihovim sklonostima i preferencijama, a u nekim slučajevima dovodi i do problema jer postoji mogućnost da država teži ciljevima koje nacija ne prihvaća i koji su naciji kontradiktorni. U suštini, emocija patriotizma nam je potrebna jer je usmjerena na opću dobrobit kroz suosjećanje i ona nas motivira na djelovanje, no treba joj pristupati s kritičkim mišljenjem.³⁸ I sama Martha Nussbaum kaže da „u patriotskim emocijama građani prihvaćaju jedni druge kao obitelj dijeleći zajedničke svrhe uz pomoć imaginacije i ljubavi.“³⁹

Jedan od problema koji se veže uz patriotizam jest što ako pogrešno postavimo vrijednosti? Patriotske emocije koje će tada biti u fokusu bit će rasna i etnička mržnja, ksenofobija te će se promicati iskrivljene norme. Martha Nussbaum odgovara da upravo zato trebamo poticati kritičko promišljanje javne kulture, podučavati povijest na kritički način i poticati etičko rasuđivanje. Takvo poimanje patriotizma rezultira drugačijim oblikom integracije imigranata budući da ukoliko patriotizam ispoljava loše emocije, to loše utječe na načine na koje integriramo imigrante i na način kako se odnosimo prema njima. Nussbaum kaže: „Nacionalni narativ može i često se temelji na nizu političkih ideja koje mogu obuhvatiti sve građane, uključujući nove imigrante. Zamišljanje nacije na takav način pomaže u izbjegavanju opasnosti od etnocentrizma, ključnog aspekta opasnosti od pogrešnih vrijednosti.“⁴⁰ Martha Nussbaum opisuje i tri faktora koji pridonose pozitivnim aspektima patriotizma, a odnose se funkciju države. Prvi faktor jest ustavno pravo i neovisno sudstvo budući da su manjine uvijek izložene riziku patriotizma pa su potrebna prava koja štite sve građane i sudstvo koje je nepristrano. Drugi faktor jest zaštita prava imigranata budući da patriotizam ima pretenziju da završi u ksenofobiji. I treći faktor jest sloboda govora i tiska u oblikovanju kritične javne kulture.⁴¹

Zbog tog razloga Martha Nussbaum nudi pet maksima o kojima trebamo voditi računa prilikom podučavanja i istraživanja patriotizma na osobnoj razini. Prva максима glasi: počnite s ljubavlju koja je povezana s dobrim vrijednostima koje kasnije mogu postati temelj za kritiku onih loših vrijednosti. Druga максима je vezana uz ono ključno, a to je da je potrebno rano uvesti kritičko mišljenje. Treća максима jest korištenje pozicione maštu na način koji uključuje promjenu. Potrebno je aktivno razmišljati o situaciji manjina kako bi se

³⁷ Nussbaum (2013.), str. 206.-207.

³⁸ Nussbaum (2013.), str. 209.

³⁹ Nussbaum (2013.), str. 211.

⁴⁰ Nussbaum (2013.), str. 214.

⁴¹ Nussbaum (2013.), str. 255.-256.

dobio osjećaj empatije, boli te osjećaj društvene i kulturne izolacije to posljedično dovodi do razumijevanja tuđe perspektive.⁴² Ono što će nama biti važno i što ću detaljnije elaborirati jest uključivanje umjetnosti kako bi se razvila sposobnost da se svijet vidi preuzimajući tuđu perspektivu, onu izbjeglica. Stoga u ovom dijelu prelazimo na umjetnost, koja ima središnju emociju koja odgovara na nesreću drugih – suosjećanje. Već je Aristotel ukazao na tu emociju navodeći tri elementa koja ima emocija suosjećanja: element da je patnja osobna, element da osoba nije primarni uzrok vlastite patnje i element da umjetnost uključuje stvari koje se mogu dogoditi recepijentima u stvarnom životu.⁴³ Kada govorimo o izbjeglicama, upravo uočavamo sva ova tri elementa. U svakodnevnom životu često uviđamo distancu prema drugim rasama i njihovim identitetima te kulturi. Umjetnost približava takvu situaciju recepijentima kroz djela na način da priznaju užas društvene izolacije koja je prisutna kod protagonista, navodi nas da priznamo jednaku potrebu svih ljudskih bića za hranu, sklonište, socijalizaciju, politički glas i sl. I sam Aristotel u *Retorici* nudi popis prilika za tragično suosjećanje koje dijeli u dvije kategorije. Prva kategorija su bolne i destruktivne stvari u koje spadaju smrt, tjelesne štete, tjelesne nevolje, starost, bolest i nedostatak hrane. Druga skupina obuhvaća loše stvari za koje je odgovorna sreća, a ona u sebi sadrži nedostatak prijatelja, odvojenost od prijatelja, ružnoća, slabost i deformacija.⁴⁴ Obje kategorije predstavljaju nemogućnost ostvarenja dostojanstvenog ljudskog života, a posljedično nam pomažu da kroz imaginaciju razumijemo i preuzmemo perspektivu protagonista. Kroz umjetnost jedino možemo iskreno suosjećati s protagonistom i preuzeti njegovu perspektivu boli i životne tragedije. Sama misao vodilja jest humanizacija ljudskih bića bez obzira na podrijetlo, a ako bi se koncept morao svesti na jedan pojam to bi bila misao – misao primarno kao definirajuća pojava ljudskosti, a ne kao varijabla koja diferencira građane određene države od naroda drugačijeg podrijetla i kulture.

Primjerice, međunarodna skupna tematska izložba *Bijeg* u sklopu europskog projekta *Riskiraj promjenu* održana je u Muzeju moderne i suvremene umjetnosti u Rijeci u trajanju od 16. studenog 2018. do 25. siječnja 2019. godine sagledava temu bijega iz različitih aspekata od onog psihičkog, egzistencijalnog bijega pa sve do (i)migracijskog bijega, bijega od stvarnosti, bijega u „mišju rupu“, bijega glavom kroz zid itd. Cilj izložbe je pokušati komunicirati publici da mi kao ljudska bića većinu života provodimo bježeći, samo što to različito priznajemo i interpretiramo. Na izložbi je prisutna i videoinstalacija umjetnice Lane Čmajčanin pod nazivom *Promjena je na vidiku II.* koja prikazuje more, gdje se suprotstavljaju dva viđenja

⁴² Nussbaum (2013.), str. 250.-252.

⁴³ Nussbaum (2013.), str. 261.

⁴⁴ Nussbaum (2013.), str. 263.

morske površine: s jedne strane prostor mora kao prostor zabave i dokolice što se odnosi na našu perspektivu (Hrvatska ima more i doživljava je kao dokolicu), a s druge strane bavi se pitanjem što to more znači u tijeku imigracijskih vremena – ono ograničava, predstavlja granicu i nemogućnost prelaska granice te stoga označava perspektivu izbjeglica. Ovaj rad komunicira s publikom na više razina te tematizira aktualnost i zbilju, pokušaj bijega od ratnih okolnosti, od gladi, od progona i terorizma, a sve je prikazano kroz jednostavan koncept i poprilično minimalistički samo kroz video morske površine i glas umjetnice, a mi kao receptijenti bismo se trebali premjestiti iz perspektive dokolice u perspektivu izbjeglica kako bismo razumijeli njihovu trenutnu tragičnu situaciju. Isto tako, umjetnica Alicja Rogalska u radu *Što bi bilo kad bi bilo* problematizira o pravnicima imigrantima u Velikoj Britaniji. Ambijentalni rad Hrvoja Sprudića i Sare Salamon pod nazivom *Translacije 1* opisuje imigracijski bijeg kao međuprostor, nalaženje u pomaku gdje se još uvijek nose slike prošlog mjesta s kojeg se otišlo, a dolazi se na neko drugo, nepoznato mjesto kojem se treba prilagoditi i gdje postoji velika mogućnost od neprihvatanja. Kako bismo se mi osjećali u koži izbjeglica, izolirani od svih i odbačeni?

Nadalje, izložba *From Afar* talijanskog fotografa Alessandra Pense koja se otvorila u Laubi u Zagrebu 4. travnja 2016. bavi se temom marginalnih grupa s namjerom ponovnog otvaranja pitanja društvene ravnopravnosti, ponajviše imigranata u Grčkoj, Bugarskoj, Makedoniji, Srbiji i Hrvatskoj te njihovog današnjeg kako kulturno, društvenog tako i umjetničkog statusa te mogućnosti predstavljanja na umjetničkoj sceni u svijetu u kojem su i dalje prisutni diskriminirajući stavovi i vladajući stereotipi prema izbjeglicama – oni su loši ljudi, dolaze nam uzeti sve što posjedujemo i sve što smo izgradili u svojoj državi. Cilj je kroz djela osvijestiti javnost na i dalje prisutnu etničku, rasnu, seksualnu, nacionalnu, vjersku diskriminaciju u europskom društvu kroz analiziranje i dokumentiranje povijesnog i suvremenog društvenog stava te odnosa prema pripadnicima manjinskih grupa. Konkretno, izložba propituje problem imigranata na Mediteranu između 2009. i 2015. godine kroz fotografije brodova koji su prekrčani imigrantima, a navedno svjedoči i većem porastu ksenofobije i nasilja prema imigrantima. Fotografije uprizoruju situaciju gdje tisuće ljudi u očaju ulazi u određenu državu i čekaju da se zahtjev za primitkom imigranata procesuiru kako bi mogli krenuti dalje doći do europskih zemalja gdje će biti prihvaćeni i gdje će naći bolju budućnost. Izložba nas poziva da preuzmemo perspektivu imigranata i time osvijestimo nužnost poštivanja ljudskih prava, a ujedno poziva na borbu protiv dehumanizacije.

U Zagrebu u Galeriji SC-a, 1. rujna 2014. godine otvorena je izložba Davora Konjikušića, gdje djela uprizoruju pitanja imigranata, izbjeglica i azilanata s kojim smo suočeni na svakodnevnoj razini. Naziv izložbe je *Sveti ljudi* koji aludira na prognanike i izopćenike u rimskom pravu čime se i prenosi značenje iz pravne domene u onu umjetničku aludirajući na postojanje puno životopisnijih priča nego što bi se dalo naslutiti, a sama izložba je ostvarena u sklopu projekta *Oni dolaze*. Fotografije prikazuju 11 portreta imigranata iz Sirije, Iraka i Irana koji trenutno žive u Hrvatskoj, koje umjetnik uokviruje linijama preuzetim iz šablone za izradu fotografija za biometrijsku putovnicu tzv. antropometrijski portret izvorno korišten za identifikaciju kriminalaca. Izložba zahtijeva od recepijenata introspekciju jer se bavi načinom na koji se odnosimo prema drugima koje ne želimo pustiti u naš život. Kako bismo se mi osjećali da da smo na mjestu imigranata, bez sigurnog skloništa, hrane, obitelji?

Četvrta максима Marthe Nussbaum uključuje „pokazivanje razloga za prošle ratove bez demonizacije“.⁴⁵ Što bi to značilo? Značenje leži u tome da smo skloni pridavati neopravdane optužbe drugim narodima kako bismo opravdali postupke vlastitog naroda. No potrebno je priznanje humanosti kod drugih naroda budući da svi narodi dijele gotovo jednake ciljeve i stoga moraju surađivati međusobno. Martha Nussbaum govori kako „naglasak na kooperativnim ciljevima pridonosi izgradnji priče o nacionalnim svrhama i idealima koji nisu ratoborni i suprotstavljeni“.⁴⁶ Zar nije to ultimativni cilj funkcioniranja država? Posljednja максима jest podučavanje o ljubavi prema povijesnoj istini i naciji onakvoj kakva ona zaista jest. Ovdje postoji opasnost od problema koji je već spominjan ranije – opasnost od podučavanja pogrešnih vrijednosti. Slijedeći ove maksime izgradit ćemo ispravno poimanje patriotizma s dozom kritičkog mišljenja i ono najvažnije, suosjećanjem prema drugačijim narodima, kulturama bez dehumanizacije na djelu i razvijanja neprijateljskih osjećaja.

⁴⁵ Nussbaum (2013.), str. 252.

⁴⁶ Nussbaum (2013.), str. 253.

4. Zaključak

U seminarskom radu izložena je problematika imigranata i izbjeglica te predstavljen odnos prema drugačijim kulturama koje dolaze u matičnu državu kroz argumente Davida Millera. Ukoliko su granice otvorene, to bi privuklo siromašne imigrante u razvijene države, a ukoliko bi takva imigracija bila dovoljno masivna, ona bi dovela do kulturne erozije i kompletno promijenila kulturu. U konačnici, zaključeno je da imigranti imaju prava manjina te im je shodno tome dopušteno zadržati kulturni identitet, ali samo ograničavanje i kontrola granica isključivo na toj osnovi znači predrasudu te je to manjkav argument za opravdavanje ograničenja ili pak zatvaranje granica. Od imigranata možemo eventualno zahtijevati kontrolu ispoljavanja elementara vlastite kulture u javnim kontekstima stoga je važno napraviti distinkciju između javne i privatne kulture. U zaključku, smatram da kultura nije ugrožena ulaskom imigranata različitih kulturnih obrazaca te da je najbolje rješenje integracija koja u sebi sadrži i kulturnu integraciju. Nadalje, iznešeno je pitanje patriotizma koji u sebi često sadrži negativne aspekte u poimanju drugačijih naroda i kultura kao suparnika i neprijatelja te mu se stoga treba pristupiti kritičkim razmišljanjem, no u suštini može posjedovati u sebi i dobre aspekte, poput aspekta suosjećanja i žrtve za druge što sam pokazala kroz osvrt na vizualnu umjetnost koja ispituje problem izbjeglica u Hrvatskoj. Prihvaćajući gledište Marthe Nussbaum smatram da trebamo promicati patriotizam u smislu razvijanja dobrih osjećaja za druge, no isto tako patriotizmu treba postupati s oprezom i dozom kritičkog mišljenja kako bi se izbjegle njegove negativne posljedice.

5. Popis literature

1. Cohen, A. I. i Wellman, C. H. (2005.) *Contemporary Debates in Applied Ethics*. Oxford: Blackwell.
2. Koprić, I., Lalić Novak, G.i Vukojčić, T. (2019.) *Migrations, Diversity, Integration and Public Governance in Europe and Beyond*. Zagreb: Institute of Public Administration.
3. Kymlicka, W. (1995.) *Multicultural Citizenship*. Oxford: Clarendon Press.
4. Lægaard, S. (2007.) David Miller on Immigration Policy and Nationality. U: *Journal of Applied Philosophy*, 24 (3).
5. Miller, D. (1995.) *On Nationality*. Oxford: Clarendon Press.
6. Miller, D. (2016.) *Strangers in Our Midst – The Political Philosophy of Immigration*. Harvard University Press.
7. Nussbaum, M. C. (2013.) *Political Emotions – Why Love Matters for Justice*. London: The Belknap Press of Harvard University Press.
8. Sager, A. (2016.) Culture and Immigration: A Case for Exclusion? U: *International Law and Justice*.
9. Wilcox, S. (2004.) Culture, National Identity and Admission to Citizenship. U: *Social Theory and Practice*, 30 (4).